

1. ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Είναι γενικά αποδεκτό ότι το Σύνταγμα περιλαμβάνει κανόνες, οι οποίοι ρυθμίζουν αφενός την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας και αφετέρου, τις σχέσεις μεταξύ πολιτείας και πολιτών. Οι κανόνες που προβλέπουν και ρυθμίζουν τις σχέσεις πολιτείας και πολιτών και γενικότερα τις σχέσεις μεταξύ εξουσιαζόντων και εξουσιαζομένων χαρακτηρίζονται ως δημόσιες ελευθερίες ή θεμελιώδη δικαιώματα ή ανθρώπινα δικαιώματα.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα καθορίζουν το ποσοστό ελευθερίας που διαθέτουν τα μέλη συγκεκριμένης κοινωνίας σε σχέση με την κρατική δύναμη, οριοθετώντας έτσι το μέγεθος της αυθυπαρξίας και του αυτοκαθορισμού που διαθέτει κάθε άνθρωπος.

Είναι επίσης σκόπιμο να διευκρινισθεί ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα ευρισκόμενα στο Σύνταγμα έχουν αυξημένη τυπική δύναμη. Αυτό σημαίνει ότι δεν καταργούνται ή μεταβάλλονται από τυπικό νόμο ή οποιαδήποτε κανονιστική πράξη της εκτελεστικής λειτουργίας, αλλά θέτουν τα όρια και το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου οφείλουν να κινούνται τα συντεταγμένα όργανα της πολιτείας σε ό,τι αφορά τις σχέσεις τους με τους πολίτες. Υπό την ανωτέρω εκδοχή, τα θεμελιώδη δικαιώματα έχουν διακλαδικό νομικό χαρακτήρα, καθώς θέτουν τους πρωταρχικούς κανόνες του διοικητικού δικαίου, του ποινικού δικαίου, του εργατικού δικαίου, του αστικού δικαίου, καθώς και του δικονομικού δικαίου συνολικά.

Για την εννοιολογική προσέγγιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι χρήσιμα, εκτός των παραδοσιακών νομικών ερμηνευτικών μεθόδων, τα πορίσματα της πολιτικής επιστήμης, της συνταγματικής ιστορίας, καθώς και της πολιτικής κοινωνιολογίας. Στον εμπλουτισμό του καταλόγου των θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και στην ανανοηματοδότηση του περιεχομένου των προβλεπόμενων στο Σύνταγμα δικαιωμάτων

συμβάλλουν κανόνες διεθνούς δικαίου, οι οποίοι (επι)κυρώνονται κατά τη διαδικασία του άρθρου 28 του Συντάγματος 1975/1986/2001 και ισχύουν ως εσωτερικό δίκαιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν το ν.δ.53/1974, με το οποίο εντάχθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Σύμβαση της Ρώμης 1950), η οποία διαθέτει τυπική ισχύ υπέρτερη από κάθε αντίθετη διάταξη που θεσπίζει ο έλληνας νομοθέτης, είτε με τυπικό νόμο είτε με κανονιστική πράξη της εκτελεστικής λειτουργίας.

2. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Υπό τον όρο θεμελιώδη δικαιώματα εννοείται η ικανότητα που απονέμεται από το ισχύον δίκαιο για την ικανοποίηση συμφερόντων που έχουν σχέση με την άσκηση της κρατικής εξουσίας, εφόσον από τη μία πλευρά υπάρχει πρόσωπο και από την άλλη πλευρά υπάρχει φορέας της κρατικής εξουσίας που ενεργεί με αυτή την κυριαρχική ιδιότητά του. Τα θεμελιώδη δικαιώματα διακρίνονται σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά.

Ως ατομικά εννοούνται εκείνα εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία διαθέτουν αρνητικό περιεχόμενο, διασφαλίζουν τη νομική κατάσταση αρνητικά και θεμελιώνουν αξίωση για αποχή της κρατικής εξουσίας (*status negativus*).

Ως πολιτικά εννοούνται εκείνα εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία διαθέτουν ενεργητικό περιεχόμενο και θεμελιώνουν αξίωση για συμμετοχή του υποκειμένου του στην κρατική εξουσία (*status activus*).

Ως κοινωνικά εννοούνται εκείνα εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων, τα οποία έχουν θετικό περιεχόμενο, θεμελιώνουν αξίωση για παροχή ορισμένων υπηρεσιών και αξίωση οικονομικών παροχών (*status positivus*).

Ωστόσο, η ανωτέρω σκιαγραφείσα κατάταξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι σχηματική και σχετική, γιατί τα

τρία είδη είναι παραπληρωματικά μεταξύ τους, αφού επηρεάζουν αμοιβαία την κατοχύρωση και την άσκησή τους.

3. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στην αρχαία Ελλάδα η ατομική ελευθερία ήταν πραγματική κατάσταση και όχι νομική κατοχύρωση, στοιχείο το οποίο επαληθεύεται αν ανακαλέσουμε στη μνήμη τη διαπίστωση "εν μέρει άρχειν και άρχεσθαι".

Ο δρόμος για τη νομική κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι μακρύς. Η αφετηρία του βρίσκεται στον ύστερο Μεσαίωνα, όταν ο άνθρωπος χειραφετείται από την Εκκλησία και ακολούθως από το Μονάρχη. Κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνονται τα οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία, τα οποία θα οδηγήσουν στη διάκριση μεταξύ ιδιωτικής κοινωνίας και πολιτικής κοινωνίας. Συν τω χρόνω η ανάπτυξη του εμπορίου και των οικονομικών συναλλαγών διαμόρφωσε την αστική τάξη, η οποία ως κάτοχος συσσωρευμένου κεφαλαίου ήταν νομικά ανυπεράσπιστη απέναντι στην αυθαιρεσία της απολυταρχικής εξουσίας του μονάρχη. Τα αιτήματα που προέβαλλε ήταν η κατοχύρωση της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας. Τα αιτήματα της αστικής τάξης αποτέλεσαν πολιτικές αποφάσεις, καθώς αλλού επιβλήθηκαν (Γαλλία) και αλλού υιοθετήθηκαν (Αγγλία). Ακολούθως, οι αποφάσεις αυτές για να διατηρήσουν την ισχύ τους εντάχθηκαν σε Σύνταγμα. Στο επίπεδο των θεμελιωδών δικαιωμάτων η ελευθερία καθιερώνεται με διπλό τρόπο : αφενός ως αυτονομία, αφετέρου ως συμμετοχή. Ως αυτονομία θεωρούνται τα ατομικά δικαιώματα , ενώ ως συμμετοχή θεωρούνται τα πολιτικά δικαιώματα. Τα μεν ως "δικαιώματα του ανθρώπου" εγγυώνται την αποχή της κρατικής εξουσίας, τα δε ως "δικαιώματα του πολίτη" εγγυώνται τη συμμετοχή στη διαμόρφωση και την άσκηση της πολιτικής εξουσίας.

Έτσι οι πρώτες ρυθμίσεις του 18^{ου} αιώνα περιλαμβάνουν τα ατομικά και τα πολιτικά δικαιώματα. Ο άνθρωπος γίνεται "ον πολιτικό", αφού υπάρξει "ον ιδιωτικό". Τα κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα μόλις μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

4. ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Πολίτευμα είναι ο συστηματικός τρόπος με τον οποίο συγκροτείται και ασκείται η κρατική εξουσία. Το πολίτευμα που διασφαλίζει τις ατομικές ελευθερίες καλείται φιλελεύθερο. Τα σύγχρονα πολιτεύματα είναι φιλελεύθερα στο μέτρο κατά το οποίο διασφαλίζουν ατομικά δικαιώματα και είναι δημοκρατικά στο μέτρο κατά το οποίο διασφαλίζουν πολιτικά δικαιώματα και συγχρόνως ισχύει η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας. Τα δημοκρατικά πολιτεύματα τείνουν στον αυτοκαθορισμό των πολιτών τους, στοιχείο το οποίο ευνοούν τόσο η συμμετοχή στη διαμόρφωση και άσκηση της κρατικής εξουσίας, όσο και η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, στα σύγχρονα πλουραλιστικά πολιτεύματα είναι ανέφικτη η ταύτιση αρχόντων και αρχομένων, δηλαδή είναι ανέφικτος ο αυτοκαθορισμός του λαού με ομόφωνη παμψηφία. Εάν η ανωτέρω διαπίστωση είναι αληθής και πραγματική, τότε η θέσπιση και η διασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων είναι *conditio sine qua non* για το σύγχρονο δημοκρατικό πολίτευμα, καθώς τα ατομικά δικαιώματα διασφαλίζουν την προστασία της εκάστοτε μειοψηφίας. Άλλωστε, όπως έχει προσφυώς παρατηρηθεί, η ελευθερία χάνει την αποτελεσματικότητά της, όταν καταντάει προνόμιο, δηλαδή η ελευθερία πρέπει να διασφαλίζεται υπέρ εκείνων που διαφωνούν με την εκάστοτε πλειοψηφία. Άλλωστε είναι το σύνολο των ατομικών δικαιωμάτων που εγγυάται την ανόθευτη άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

5. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Τα ατομικά δικαιώματα αποκτούν νομική υπόσταση όχι επειδή στηρίζονται στη "θεία βούληση" ή στον "ορθό λόγο" ή στη "φύση του ανθρώπου", αλλά επειδή είναι προϊόντα ισχύοντος Συντάγματος, το οποίο καθορίζει τους δικαιούχους και τα προστατευόμενα συμφέροντα. Το δικαίωμα είναι αποδοθείσα έννομη ικανότητα, άρα προϋποθέτει τεθειμένο (θετικό) δίκαιο, καθώς και πολιτειακή εξουσία, που επιβάλλει αποτελεσματικά την προστασία των δικαιωμάτων που έχει θεσπίσει.

Οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις, οι οποίες κατοχυρώνουν ατομικά δικαιώματα είναι νομικά ισότιμες και ισοδύναμες. Ορισμένες διατάξεις ωστόσο απολαμβάνουν ιδιαίτερης ισχύος, αφού σύμφωνα με το άρθρο 110, παρ.1, Συντ. 1975/1986/2001 δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση. Πρόκειται για το άρθρο 2, παρ. 1 ("Ο σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας"), το άρθρο 4, παρ. 1, 4 και 7 ("Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου" – "Μόνο έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους" – "Τίτλοι ευγενείας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε έλληνες πολίτες"), το άρθρο 5, παρ. 1 και 3 ("Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη" – "Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται, ούτε συλλαμβάνεται, ούτε φυλακίζεται, ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος"), το άρθρο 13, παρ.1 ("Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κανενός"), το άρθρο 26 ("Η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της

Δημοκρατίας. Η εκτελεστική λειτουργία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση. Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια. Οι αποφάσεις τους εκτελούνται στο όνομα του Ελληνικού Λαού".)

6. ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Τα ατομικά δικαιώματα είναι δισυμπόστατα, εμπεριέχουν δηλαδή εκτός της αποδοθείσας έννομης ικανότητας και την αντίστοιχη υποχρέωση.

Φορείς των ατομικών δικαιωμάτων είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα, συνεπώς και οι αλλοδαποί καταρχάς. Υπό προϋποθέσεις οι αλλοδαποί είναι φορείς ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης (δικαιώματα συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι).

Φορείς των ατομικών δικαιωμάτων είναι και οι ανήλικοι, καθώς η συνταγματική προστασία δεν προϋποθέτει την κατά το αστικό δίκαιο ενηλικότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ανήλικοι και τα παιδιά είναι υποκείμενα πρόσθετων δικαιωμάτων.

Οι γυναίκες και ιδίως οι μητέρες είναι επίσης υποκείμενα πρόσθετων δικαιωμάτων, ενώ και για τους ηλικιωμένους έχει διαπιστωθεί η ανάγκη ειδικής προστασίας.

Αντιστρόφως, στρατιωτικοί, δικαστικοί και δημόσιοι υπάλληλοι, καθώς υπόκεινται σε ειδική σχέση εξουσίας, απολαμβάνουν μεν ατομικών δικαιωμάτων, αυτά όμως περιλαμβάνουν προσθέτους περιορισμούς. Φορείς των ατομικών δικαιωμάτων είναι τα Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου, οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, καθώς και οι εν γένει ομάδες, που έχουν νομική υπόσταση.

Φορείς ατομικών δικαιωμάτων είναι ορισμένα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, ιδίως στις διαχειριστικές πράξεις τους (Ο.Τ.Α., Πανεπιστήμια).

Φορείς των υποχρεώσεων που αντιστοιχούν στα ατομικά δικαιώματα είναι όλοι οι φορείς της κρατικής εξουσίας, δηλαδή όσοι έχουν την ιδιότητα οργάνου του κράτους. Άλλωστε το άρθρο 25, παρ.1 του ισχύοντος Συντάγματος ορίζει ότι "τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους".

Με την τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος (2001) επιλύθηκε ένα παλαιό ζήτημα, για την αντιμετώπιση του οποίου είχαν συνεισφέρει θεωρία και νομολογία. Πρόκειται για το ερώτημα εάν τα ατομικά δικαιώματα έχουν μονομερή κατεύθυνση, εάν δηλαδή διασφαλίζονταν μόνο έναντι στη δημόσια εξουσία, ή διασφαλίζονταν και έναντι κάθε είδους εξουσίας συμπεριλαμβανομένης και αυτής των ιδιωτών ως τρίτων, η οποία συνήθως έχει οικονομικά χαρακτηριστικά. Το ερώτημα είχε απαντηθεί καταφατικά μέσω της γερμανικής προέλευσης θεωρίας της "τριπενέργειας", σύμφωνα με την οποία, τα ατομικά δικαιώματα έχουν εφαρμογή και στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, αναπτύσσουν δηλαδή ενέργεια έναντι τρίτων.

Ήδη το άρθρο 25, παρ.1, εδάφιο γ' του ισχύοντος Συντάγματος ορίζει ότι "τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν". Με τη ρητή κατοχύρωση της εν λόγω διάταξης τα ατομικά δικαιώματα ιδρύουν δίκαιο "εξ υποκειμένου" και "εξ αντικειμένου", δηλαδή αποτελούν κανόνες δικαίου που δεσμεύουν άμεσα και τους ιδιώτες, θεσπίζοντας αντικειμενικές αξίες, που ισχύουν σε όλη την έννομη τάξη και που καλύπτουν όλο το φάσμα των εννόμων σχέσεων.

7. Η ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα ρυθμίζει τα σχετικά με την κρατική εξουσία στις σχέσεις της με τους εξουσιαζόμενους. Ειδικότερα τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν νομικές μορφές αυτοπεριορισμού και αυτοδέσμευσης της κρατικής εξουσίας, η οποία οργανώνοντας τον τρόπο άσκησής της με το Σύνταγμα αναγνωρίζει υπέρ των εξουσιαζομένων ορισμένα δικαιώματα. Πρόκειται για θεσμοθετημένους περιορισμούς στην ενδεχόμενη κρατική αυθαιρεσία.

Η ρύθμιση των ατομικών δικαιωμάτων συνίσταται στον καθορισμό:

α. Του περιεχομένου τους,
β. Του τρόπου άσκησής τους και
γ. Των εγγυήσεων, οι οποίες καθιστούν τη ρύθμιση εφικτή, δεδομένου ότι η λεπτομερής ρύθμιση των ατομικών δικαιωμάτων ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη, δηλαδή στο όργανο της νομοθετικής εξουσίας (Βουλή και Πρόεδρος της Δημοκρατίας) και στην κανονιστικώς δρώσα διοίκηση. Οι παρεμβάσεις αυτές -συνταγματικά προβλεπόμενες και άρα αφετηριακά αποδεκτές και νόμιμες - οδηγούν ή ενδέχεται να οδηγήσουν στη σχετικότητα της συνταγματικής προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων.

Κατά τη διαδικασία της λεπτομερούς ρύθμισης λαμβάνεται υπόψιν ότι:

α. Η ρύθμιση συναρτάται με τη διασφάλιση και τη μη υπονόμηση της κρατικής εξουσίας,
β. Με τη ρύθμιση έχει ληφθεί πρόνοια ώστε η άσκηση του δικαιώματος του ενός να μην παρεμποδίζει την άσκησή του από άλλους.

Συγκεκριμένα η διασφάλιση της κρατικής εξουσίας επιδιώκεται μέσω της "δημόσιας τάξης και ασφαλείας". Μέσω του όρου αυτού καταβάλλεται προσπάθεια εξισορρόπησης και συνδυασμού των δικαιωμάτων των πολιτών με την ασφάλεια της πολιτείας.

Αν ο συνδυασμός αυτός δεν καθίσταται δυνατόν να πραγματοποιηθεί - λόγω συγκυριακών συνθηκών -, η ασφάλεια της πολιτείας υπερισχύει και οι ατομικές ελευθερίες υποχωρούν, καθώς αναστέλλονται προσωρινά.

Σε ό,τι αφορά στην άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων σε συνάρτηση με τα δικαιώματα των άλλων, καθοριστική είναι η διάταξη του άρθρου 5, παρ.1 του Συντάγματος 1975/1986/2001, σύμφωνα με την οποία "καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη".

Η έννοια "χρηστά ήθη" υποδηλώνει απλώς τους κανόνες της κοινωνικής ηθικής και όχι τον "ηθικό νόμο", του οποίου το περιεχόμενο είναι αβέβαιο, αναπόδεικτο και αλυσιτελές. Καθώς το ενδεχόμενο καταχρηστικών και αντισυνταγματικών περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων προβάλλει έντονο, ορθότερο είναι να θεωρηθεί η έννοια "χρηστά ήθη" ως έχουσα αμιγώς νομικό περιεχόμενο, το οποίο πρέπει να προσεγγίζεται με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας.

8. ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Οι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων πολλές φορές αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για την άσκησή τους. Έτσι η ελευθερία των άλλων δεν είναι μόνο όριο, αλλά και προϋπόθεση για την ελευθερία του καθενός. Η σχετικότητα της προστασίας των ατομικών ελευθεριών εμφανίζεται και με τη μορφή σύγκρουσης μεταξύ τους. Έτσι το ίδιο ατομικό δικαίωμα δεν μπορεί να ασκηθεί ταυτόχρονα από πολλούς, αλλά πρέπει να ρυθμισθεί μέσω αλληλοδιαδοχικών περιορισμών, π.χ. η οδική κυκλοφορία πεζών και οχημάτων ρυθμίζεται διαδοχικά.

Δεν είναι επίσης δυνατή - πολλές φορές - η ταυτόχρονη άσκηση περισσότερων δικαιωμάτων, ιδίως όταν η άσκηση του ενός αποκλείει ή περιορίζει δραστικά την άσκηση του άλλου δικαιώματος, π.χ. η ελευθερία συναθροίσεων επί της εθνικής οδού συγκρούεται με την ελευθερία οδικής κυκλοφορίας.

Σε κάθε περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων επιβάλλεται η με αντικειμενικά κριτήρια στάθμιση συμφερόντων από την αρμόδια αρχή. Στις περιπτώσεις δε κατά τις οποίες διάταξη νόμου παρέχει στην αρμόδια αρχή διακριτική ευχέρεια, αυτή πρέπει να ασκείται με κριτήρια αντικειμενικά και όχι με βάση αυθαίρετες εκτιμήσεις ιδεολογικής ή πολιτικής υφής. Άλλωστε το Σύνταγμα δεν καθιερώνει ιεράρχηση μεταξύ των ατομικών δικαιωμάτων, καθώς οι σχετικές διατάξεις έχουν την ίδια ισχύ ως προϊόν και παράγωγο της ίδιας συνταγματικής βούλησης.

Οι συγκρουσιακές καταστάσεις επιλύονται κατά περίπτωση και στη βάση αρχών και ερμηνευτικών κριτηρίων που πρότεινε η θεωρία και υιοθέτησε η νομολογία.

9. Η ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Μολονότι δεν αποκλείεται η θέσπιση ατομικού δικαιώματος με διάταξη τυπικού νόμου, συνήθως η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων γίνεται με διατάξεις του Συντάγματος. Η συνταγματική προστασία προκρίνεται έναντι κάθε άλλης διαδικασίας που έχει τη δυνατότητα να ακολουθήσει ο εθνικός νομοθέτης, διότι τα ατομικά δικαιώματα προστατεύονται παγίως και σταθερώς, αφού ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να μεταβάλει διάταξη του Συντάγματος.

Η συνταγματική κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και συνεπαγόμενη διασφάλισή τους σε επίπεδο Συντάγματος, δεν σημαίνουν την προστασία τους με τρόπο απόλυτο. Συνήθως τα θεμελιώδη δικαιώματα κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα υπό την επιφύλαξη νόμου. Οι νόμοι αυτοί λέγονται

εκτελεστικοί νόμοι του Συντάγματος, καθώς τίθενται κατ' επιταγή αυτού, προκειμένου να διασφαλίζουν την πληρέστερη εφαρμογή των σχετικών με τα θεμελιώδη δικαιώματα διατάξεων του Συντάγματος.

Μολονότι έχει υποστηριχθεί ότι με τον όρο "νόμος" εννοείται ο τυπικός νόμος, δηλαδή το προϊόν της βούλησης του νομοθετικού οργάνου της Πολιτείας, έχει επικρατήσει η γνώμη ότι το Σύνταγμα εννοεί τον ουσιαστικό νόμο, δηλαδή κάθε κανόνα δικαίου ανεξαρτήτως της διαδικασίας θέσπισής του και ανεξαρτήτως του οργάνου που το θέσπισε.

Στο σημείο αυτό αξίζει να υπομνησθεί ότι ο τυπικός νόμος συζητείται και ψηφίζεται στη Βουλή και εκδίδεται και δημοσιεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ουσιαστικό νόμο αποτελούν πράξεις οργάνων της εκτελεστικής λειτουργίας, οι οποίες περιέχουν κανόνα δικαίου. Οι πράξεις αυτές προβλέπονται στο Σύνταγμα, το οποίο παρέχει απευθείας την εξουσιοδότηση για την έκδοση ορισμένων εξ αυτών. Πρόκειται για τις πράξεις νομοθετικού περιεχομένου και για τα εκτελεστικά προεδρικά διατάγματα του άρθρου 43, παρ.1 του Συντάγματος. Οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου προβλέπονται στο άρθρο 44, παρ.1 του Συντάγματος και εκδίδονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικώς επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης.

Ουσιαστικός νόμος είναι επίσης τα προεδρικά διατάγματα του άρθρου 43, παρ.2 και παρ.4 του Συντάγματος. Στις περιπτώσεις αυτές την εξουσιοδότηση στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για την έκδοση προεδρικού διατάγματος ύστερα από πρόταση του αρμοδίου Υπουργού (ή περισσοτέρων συναρμοδίων Υπουργών) παρέχει τυπικός νόμος. Στη διάταξη του άρθρου 43, παρ.2 Σ του Συντάγματος, η παρεχόμενη εξουσιοδότηση είναι ειδική. Η διάταξη του άρθρου 43, παρ.4 προβλέπει τη γενική

εξουσιοδότηση προς έκδοση προεδρικών διαταγμάτων, η οποία εξουσιοδότηση περιέχεται σε νόμο-πλαίσιο.

Ουσιαστικό νόμο αποτελούν επίσης και οι λοιπές κανονιστικές πράξεις της Διοίκησης, όπως οι υπουργικές αποφάσεις, για την έκδοση των οποίων το άρθρο 43, παρ. 2, εδ. β' προβλέπει την εξουσιοδότηση μέσω τυπικού νόμου.

Με όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις ουσιαστικού νόμου, είναι δυνατή η λεπτομερής ρύθμιση θεμελιώδους δικαιώματος με προφανή κίνδυνο τη σχετικοποίηση της συνταγματικής προστασίας. Καθίσταται σαφές ότι η πρακτική αξία της κατοχύρωσης ενός θεμελιώδους δικαιώματος δεν εξαρτάται τόσο από τη συνταγματική εξαγγελία του, όσο από την παντοειδή νομοθετική ρύθμισή του.

10. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Αν και στις περισσότερες περιπτώσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα, η λεπτομερής ρύθμιση της άσκησής τους παραπέμπεται στο νόμο, είναι δυνατό η ίδια η συνταγματική διάταξη, είτε να τα προστατεύει άμεσα δεσμεύοντας τον κοινό νομοθέτη, είτε να τα περιορίζει άμεσα. Οι απευθείας περιορισμοί του Συντάγματος αφορούν είτε στον τρόπο άσκησης του δικαιώματος, είτε στους φορείς του δικαιώματος.

Κατά τον τρόπο αυτό, ορισμένα δικαιώματα κατοχυρώνονται αποκλειστικά υπέρ των Ελλήνων πολιτών (δικαίωμα συνέρχεσθαι, δικαίωμα συνεταιρίζεσθαι) ή παρέχουν ελαττωμένη συνταγματική προστασία ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων για συγκεκριμένες κατηγορίες Ελλήνων πολιτών που τελούν σε ειδική σχέση εξουσίασης (απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής απεργίας στους δικαστικούς λειτουργούς και στους υπηρετούντες στα σώματα ασφαλείας, ειδικοί

περιορισμοί για την άσκηση του δικαιώματος απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των υπαλλήλων των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου).

11. ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΘΕΣΠΙΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ

Σύμφωνα με το άρθρο 72, παρ.1 Σ, σχέδια νόμου και προτάσεις νόμου που αφορούν στην άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων συζητούνται και ψηφίζονται από την Ολομέλεια της Βουλής.

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 43, παρ.5 Σ, τα θέματα που εμπíπτουν στην αρμοδιότητα της Ολομελείας της Βουλής δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εξουσιοδότησης βάσει νόμου πλαισίου σύμφωνα με το άρθρο 43, παρ.4 του ισχύοντος Συντάγματος.

Όταν το Σύνταγμα παραπέμπει στην επιφύλαξη του νόμου ενδιαφέρεται πρωτίστως για ρύθμιση, η οποία μόνο δευτερευόντως μπορεί να συνεπάγεται θέσπιση περιορισμών. Όπως έχει επικρατήσει, ορθά, η ρύθμιση μέσω νόμου θεμελιώδους δικαιώματος δεν αποσκοπεί στη θέσπιση περιορισμών, αλλά μεθοδεύει την εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος.

Ειδικότερα, η ρύθμιση και η θέσπιση περιορισμών στα θεμελιώδη δικαιώματα υπόκεινται με τη σειρά τους σε περιορισμούς. Συγκεκριμένα οι περιορισμοί πρέπει να έχουν αντικειμενικό και απρόσωπο χαρακτήρα, να δικαιολογούνται από σοβαρούς λόγους γενικότερου συμφέροντος, να ανταποκρίνονται προς το σκοπό για τον οποίο θεσπίζονται, δηλαδή να είναι αναγκαίοι και πρόσφοροι (αρχή αναλογικότητας), να μην αναιρούν τον πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος, δηλαδή να μην υποβάλλεται η άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος σε απόλυτη απαγόρευση.

12. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

α. Η άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων εκκινεί από την κλασική φιλελεύθερη αντίληψη ότι δεν απαγορεύεται, επιτρέπεται και δεν μπορεί να εμποδιστεί. Με άλλες λέξεις διατυπωμένο το ανωτέρω αξίωμα έχει το νόημα ότι ουδείς δύναται να εξαναγκάσει ουδένα να πράξει ό,τι ο νόμος δεν επιτάσσει. Το ανωτέρω σχήμα είναι γνωστό ως αρχή της νομιμότητας, η οποία ιδρύει το τεκμήριο *in dubio pro libertatis*. Υπό την εν λόγω παραδοχή, το κατά βάση ισχύον σύστημα σε φιλελεύθερα και δημοκρατικά πολιτεύματα είναι το κατασταλτικό, το οποίο επιτάσσει την εκ των υστέρων επέμβαση της δικαστικής εξουσίας για να επιβάλλει κυρώσεις σε όποιον υπερέβη τα εκ του νόμου ταχθέντα όρια.

Ωστόσο, το κατασταλτικό σύστημα για να είναι αληθινά προστατευτικό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, πρέπει να δομείται επί των εξής προϋποθέσεων: να μην θεσπίζονται κυρώσεις, οι οποίες δεν συνεπάγονται από τη ρύθμιση του συγκεκριμένου ατομικού δικαιώματος, οι κυρώσεις να καθορίζονται επακριβώς και όχι αορίστως, οι κυρώσεις να επιβάλλονται από όργανα της δικαστικής λειτουργίας, η συμπεριφορά των πολιτών να μην ποινικοποιείται αδικαιολόγητα.

Το κατασταλτικό σύστημα αξιολογείται και εξαρτάται από το περιεχόμενο της ποινικής νομοθεσίας, αλλά και από τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού και ιδίως της δημόσιας διοίκησης, της αστυνομίας, αλλά και από τη νομολογία των δικαστηρίων. Αξίζει να σημειωθεί ότι το κατασταλτικό σύστημα διέπει την άσκηση των περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων.

β. Σύμφωνα με το προληπτικό σύστημα η διοικητική συνήθως αρχή υπερβαίνει εκ των προτέρων, δηλαδή πριν να

ασκηθεί συγκεκριμένα θεμελιώδες δικαίωμα. Το προληπτικό σύστημα στην ήπια μορφή του σημαίνει την προηγούμενη ενημέρωση της αρμόδιας αρχής.

Πιο έντονη μορφή του προληπτικού συστήματος στοιχειοθετεί η απαγόρευση άσκησης θεμελιώδους δικαιώματος, η οποία προϋποθέτει ότι η άσκηση του δικαιώματος κατ' αρχάς επιτρέπεται και μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να απαγορευτεί.

Η πλέον έντονη μορφή του προληπτικού συστήματος είναι η προηγούμενη άδεια για την άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η άδεια προϋποθέτει ότι η άσκηση του δικαιώματος κατ' αρχάς απαγορεύεται. Με τη χορήγηση της αδείας επιτυγχάνεται άρση της γενικής απαγόρευσης υπέρ συγκεκριμένου ενδιαφερόμενου.

13. Η ΘΕΣΜΟΘΕΤΗΜΕΝΗ (ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ) ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Σύμφωνα με το άρθρο 48 του Συντάγματος, σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφαλείας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή με απόφασή της, ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας σε ολόκληρη την Επικράτεια ή τμήμα της. Οι πρώτες συνέπειες της κήρυξης της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας είναι η σύσταση εξαιρετικών δικαστηρίων και η αναστολή της ισχύος πολλών θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η διάταξη του άρθρου 48 αναθεωρήθηκε από την ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή το 1986. Πριν την αναθεώρησή της η διάταξη πρόβλεπε επίσης ως λόγο, εκτός των άλλων, κήρυξης της Επικρατείας σε κατάσταση πολιορκίας τη "σοβαρή διαταραχή ή έκδηλη απειλή της δημοσίας τάξης και ασφάλεια από εσωτερικούς κινδύνους" με προεδρικό διάταγμα που προσυπέγραψε ο Πρωθυπουργός.

Αυτού του είδους η άμεση αντιμετώπιση "εσωτερικών κινδύνων" κρίθηκε -ορθώς- ότι εμπειρείχε κίνδυνο καταχρηστικής εφαρμογής του, ενόψει της αόριστης και ασαφούς εννοίας "εσωτερικός κίνδυνος".

Με την ισχύουσα ρύθμιση, η κήρυξη της Επικρατείας σε κατάσταση πολιορκίας τυπτοποιείται με σαφήνεια και δωρική λιτότητα, ώστε να μην πιθανολογείται καταχρηστική άσκηση της. Το άρθρο 48 του Συντάγματος και ο αντίστοιχος νόμος 566/1977 θεσπίζουν εξαιρετικό δίκαιο και πρέπει να ερμηνεύονται συσταλτικά, επειδή ακριβώς πρόκειται για την ασφάλεια της Πολιτείας και τη διατήρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος.

14. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Στη σύντομη καταγραφή, που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε να παρουσιασθεί οπωσδήποτε συνοπτικά η γενική προβληματική για την κατοχύρωση, την προστασία και τους περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κομβικό σημείο στην ανωτέρω παρουσίαση αποτελεί η θεσμοθετημένη εκ του Συντάγματος αναστολή της ισχύος των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο, από τις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 48, διερευνητέα είναι η έννοια της "εθνικής ασφάλειας". Η έννοια αυτή, παρόλο που είναι πολυσυζητημένη, εξακολουθεί να είναι ασαφής και εν πολλοίς αμφιλεγόμενη, ιδίως αν ληφθεί υπόψιν ότι περιλαμβανόμενη στο Σύνταγμα δεν έχει μόνο περιγραφικό-διαπιστωτικό χαρακτήρα, αλλά και διαπλαστικό περιεχόμενο, υπενθυμίζοντας και υπογραμμίζοντας την αμφίδρομη σχέση δικαίου και πολιτικής, καθώς άπτεται και των δύο. Η διασάφηση της παρέχει στοιχεία που οριοθετούν τόσο την πολιτική διάσταση του δικαίου, όσο και τη νομική διάσταση της πολιτικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ατομικές Ελευθερίες, Αριστόβουλος Μάνεσης, Δ΄ Έκδοση, 1982, σελ.7-104.
2. Ατομικά Δικαιώματα, Πρόδρομος Δαγτόγλου, Β΄ Έκδοση, 2005, σελ.3-220.
3. Συνταγματικό Δίκαιο, Αθανάσιος Ράικος, 1984, 3^η Έκδοση, Τομ.Β΄, Τευχ.Α'.
4. Ατομικά & Κοινωνικά Δικαιώματα, Κώστας Χρυσόγονος, 1998, σελ.1-94.
5. Οι δημόσιες ελευθερίες, Jean Rivero, 1994, σελ.165-240.
6. Κοινωνιολογία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Γεώργιος Βλάχος, 2^η Έκδοση, 1979.